

Дмитро Малаков

Долі киян
(1941—1943)

Харьков
«ФОЛІО»
2016

1

ПОЧАТОК ВІЙНИ У СПОМИНАХ КИЯН

День 22 червня 1941 року продовжує залишатися незабутнім, бентежно щемливим, бо надто дорогою «ціною» дісталася та війна й нам, киянам...

Авторові цих рядків довелось, крім безлічі прочитаного на цю тему, почути та інколи занотувати чимало такого, про що не завжди можна було розповідати в минулі роки.

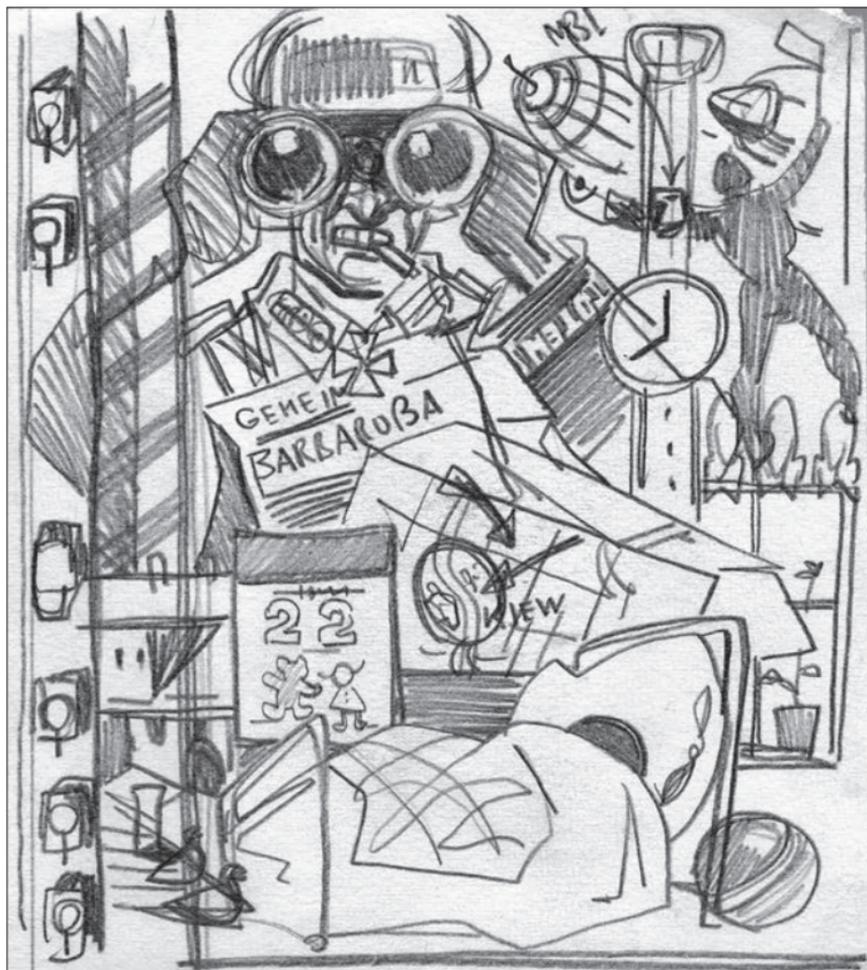
Зберігся ескіз, легкий олівцевий начерк композиції, яку замислив, але так і не розробив відомий київський художник-графік Георгій Малаков (1928—1979), старший брат автора цих рядків. За серії ліногравюр «Київ. 1941—1945» та «Київ у грізний час», за альбом автобіографічних рисунків, створених у 1960-х роках, його назвали мистецьким літописцем Києва часів Другої світової війни, удостоїли почесного звання заслуженого художника України. Все це сьогодні доступне в мережі інтернет.

А ескіз, яким ілюстровано цей розділ книжки, можна умовно назвати «Сон переддень війни» — мистецька спроба узагальнити спомин про той день.

...Під теплою стьобаною ковдрою спить він — тринадцятирічний київський школяр Гога. Біля ліжка — гумовий дитячий м'яч, на підвіконні — горщик із квіт-

кою. А в ногах — відривний календар з іграшковим ведмедиком та лялькою і з тепер уже промовистою датою «22». А за ліжком зловісно насувається віко труни, його накриває військова топографічна карта з окресленим колом місцевості й написом німецькою «Kiew», сюди впираються стріли стратегічного удару. І чорний аркуш з німецьким «TOTEN!» — убивати! Як? Он праворуч закомпоновано авіабомби, а над ними — стартер з прапорцями дає дозвіл на зліт бомбардувальнику з характерним зашкленним носом — «Гайнкель» He-111. Саме такі «гайнкелі» завдали першого бомбового удару по Києву вранці 22 червня 1941 року. Георгій це не просто знав, а бачив на власні очі. Щоб не забути, сам для себе зробив позначку улюбленою латиною: «NB!» (*nota bene!* — зверни увагу!) — намалювати емблему ескадрильї. Сьогодні можна легко подивитись в інтернеті майстерно відзняту й змонтовану тодішню німецьку кінохроніку — саме про удар по Києву. Відома пісенька про «ровно в чотири часа Киев бомбили...» — м'яко кажучи, поетичний образ. Георгій знав це, тож зобразив наручний батьківський годинник на шкіряному ремінці, на якому восьма година ранку, бо саме тоді всі кияни збагнули, що почалася війна. А московське радіо про це повідомило лише опівдні.

Чи не найбільше місце в композиції займає загрозлива постать уявного німецького генерала в характерній касці та з сигаретою в зубах, який дивиться на нас крізь потужний цейссівський бінокль. Його шийний «залізний хрест» звисає на папері з написами: «Geheim» (секретно) та «Barbarossa» — нацистський план війни на Сході. Смугастих прикордонних стовп

Г. Малаков. Сон переддень війни.
Ескіз композиції. 1966, олівець

упирається в мирні дахи й голубів, а паралельно, як на аерознімку, суне колона німецьких танків.

Ось так Георгій Малаков збирався показати тему 22 червня. Але втілив її у більш масштабному відомому аркуші ліногравюри, створеної 1967 року в серії «Київ у грізний час», названому «Серпневі дні і ночі».

Як усе відбувалося на світанку 22 червня на західному кордоні, написано чимало. Довелося почути

про це з вуст співробітника — арсенальця Костянтина Самойловича Ткачука. Занотував тоді ж, 1969 року.

Перед початком війни киянин Костя Ткачук служив рядовим бійцем на заставі Рава-Руського прикордонного загону десь за Сокалем, на березі Західного Бугу. Бойова готовність підтримувалася щоденно, щохвилинно.

«На заставі, — згадував оповідач, — часто бував з несподіваними перевітками представник штабу загону товариш такий-то. Він мав військове звання старший лейтенант, але в синіх петлицях військ держбезпеки носив капітанську «шпалу». Яюсь вийшов на плац десь о третій годині ночі, почекав, поки вартувий зайде за ріг, а тоді жбурнув гранату і ввімкнув секундомір. «Тревога! В ружьє!» Тут уже не жарти, не лекція в «красном уголке!» У нас був кулеметник (а всі ж обов'язки розписані як по нотах), він як скочив у самих трусах і майці та миттю в свій бункер на розі застави, заправив у кулемет стрічку і всю її прострочив навмання у темряву! Коли йому на розборі почали дорікати, відказав цілком серйозно: «Ворог закидав заставу гранатами, а я буду чекати сигналу?» Коротше, проявив бойову ініціативу.

Був і такий випадок. Один старшина з бійцем обходили вночі місцевість над Західним Бугом. Там ріс густий ліс, а до річки підходив ще густіший чагарник. Чужий берег був пологий, майже відкритий. Наші пости стояли за 1000—1100 метрів один від одного. От вони йшли стежкою, і раптом старшина каже: «Ти мене зачекай, я на хвилинку у потребі» — і в кущі. Боець присів на траву, чекає. Раптом почув якісь сплески на воді, пішов до річки, а старшина вже на тому березі —

махнув рукою та побіг у ніч. А то вже була окупована німцями Польща. Що робити? Стріляти не можна: якщо на тій стороні знайдуть нашу кулю, то здійметься міжнародний скандал, нота уряду, неприємності по службі тощо. А в нас же тоді був підписаний з німцями пакт про ненапад. Отже, боєць біжить до умовного дерева, а там в одному місці кора знімалась, а за нею — розетка зв'язку. Кожен боєць, йдучи в наряд, мав при собі телефонну трубку. Зателефонував він на заставу, викликав підкріплення, але що вже вдієш... Забрали вони одяг старшини та пішли.

Потім перед строем зачитали наказ військам Західного прикордонного округу: родину старшини репресували.

Минув якийсь час, і от викликають мене до начальника застави. Заходжу, доповідаю по формі, як належить. А в кабінеті сидить ще й той самий капітан — перевіряючий, але у цивільному одязі польського крою: піджак, штани, заправлені в чоботи, на голові — кашкет з блискучим козирком — у нас так звана «тельманівка». Начальник мені каже: «Візьмете надувний човен, канат, двох бійців і сьогодні вночі переправите цього громадянина на той бік». Ми прийшли до річки ще вдосвіта і зачаїлись у чагарнику. Коли стемніло, потихеньку накачали човен, прив'язали канат, чекаємо. А німецькі прикордонники ходили по двоє, пройдуть в один бік, а через десять хвилин йдуть назад. Як зараз пам'ятаю, як вони йшли... Тихо-тихо навкруги, тільки коники в траві сюрчать, як ото в кіно люблять показувати такі моменти. Ще пам'ятаю, коли їхні вартові проходили, один як дасть: видно, за обідом нагодували гороховим супом. Німці в цьому сенсі ніколи не